

"ואנחנו לא
נדע", כל
הפסוקים מיושב

כתב הרמב"ם (סדר תפילות כל השנה): נהגו העם להתחנן אחר נפילת פנים כשמגביה פניו מן הקרקע בפסוקים אלו "ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו" (דה"י ב כ, יב) [וכו']. עכ"ל. וכן כתב עוד (הל' תפילה פ"ז הי"ז): יושב ויפול על פניו ומתחנן, ומגביה ראשו ומתחנן מעט והוא יושב בדברי תחנונים. עכ"ל. וכן כתב עוד (שם פ"ט ה"ה): והוא נופל וישב ויגביה ראשו הוא ושאר העם ומתחנן מעט בקול רם מיושב. עכ"ל. וע"ש (פ"ז הי"ז-יח). מבואר מדבריו דיש ענין בתחנונים מיושב אחר הנפילת אפים, ונהגו לומר אז "ואנחנו לא נדע" וגו'. [ועי' ברמב"ם (שם פ"ד הט"ז) דכתב: לפיכך צריך לישב מעט אחר התפילה ואח"כ יפטר. עכ"ל. וצינו הנו"כ לגמ' (ברכות לב ע"ב), ע"ש, אבל שם לא נזכר להדיא ענין לישב. אך בקרית מלך (שם) ציין דכ"ה להדיא בירושלמי (פ"ה [כצ"ל] דברכות ה"א), ע"ש].

וכן מבואר כבר בסידור רס"ג, וז"ל (עמ' כה): אח"כ הוא יושב ואומר "ואנחנו לא נדע". ע"כ. וכן שם (עמ' כו): ויושב ואומר "ואנחנו לא נדע מה נעשה" עד "וכפר על חטאתינו למען שמך". ע"כ. וכן שם (עמ' לט): ופותח ואומר "ואנחנו לא נדע מה נעשה" ויושבים ואומרים זאת. ע"כ. וכן הוא משמעות הלבוש (סי' קלא סעי' א) שכתב בזה"ל: ולאחר שנפל על פניו, יגביה ראשו ויתחנן מעט מיושב, כל מקום ומקום לפי מנהגו, ומנהגינו לומר "ואנחנו לא נדע" וגו'. עכ"ל. וע"ע באבודרהם (עמ' קכז) שכתב: ואומר "ואנחנו לא נדע" וגו' ואח"כ עומד ש"ץ ואומר קדיש. עכ"ל, ודו"ק. וכ"כ בשער הכונות (ענין נוסח התפילה) וז"ל: וכשישלים, זוקף ראשו ואומר "אבינו מלכנו" מיושב עד "עזרנו א-להי ישענו". עכ"ל.

1-4-5

ו"א כל
הפסוקים מעומד

אמנם, בסדר רב עמרם גאון (עמ' נג) כתב: ועומד החזן ואומר "אבינו מלכנו וכו' ואנחנו לא נדע", וענין הציבור אחריו מה שהוא אומר. עכ"ל. הרי דס"ל שאומרים פסוקים אלו בעמידה. וכן כתב במחזור ויטרי (סי' צג) וז"ל: ועומד החזן על רגליו ואומר פסוקים אלו בלחש, והציבור כמו כן, וגם בשאר הימים [א"ה: היינו לא רק בשני וחמישי דמבואר לפני"כ שם פסוקים] אומרים תיכף לתחינה "ואנחנו לא נדע" וגו'. עכ"ל. (אמנם הוא מוקף שם בסוגריים, וצ"ע מה פשרם). וכ"ה בפי' התפילה לרבנו יהודה ב"ר יקר (ח"א, ענין נפי"א עמ' עב) וז"ל: ואח"כ עומד מתחנת[ו] ואומר החזן בקול רם "ואנחנו לא נדע" וגו'. עכ"ל. וכן הוא באשכול (עמ' לג) וז"ל: וכיון שעומדים מן התחינה, אומרים "אבינו מלכנו וכו' ואנחנו לא נדע מה נעשה". עכ"ל. וכ"ה בסידור הרוקח (סי' עב): לאחר התחינה יעמוד החזן ויאמר בכונה "ואנחנו לא נדע". עכ"ל. וכ"ה במנהגים למהרא"ק (ג ע"ב בדפ"י, סי' ה בדפ"ח) וז"ל: ואחר כך יזקוף וישב לפני התיבה ואומר "מחי ומסי", ויעמוד ויאמר "ואנחנו לא נדע". עכ"ל. אמנם במנהגים לרי"א סירנא (מנהג של ר"ח אלול וער"ה, דף יט ע"א בדפ"י) כתב כלשון מהרא"ק הנ"ל רק לא כתב לפני "ואנחנו לא נדע" את המילים 'ויעמוד ויאמר' כמש"כ מהרא"ק, וממילא יוצא דגם "ואנחנו לא נדע" קאי אדלעיל שכתב 'וישב לפני התיבה'. ודו"ק.

[והרמ"א בהגהה (סי' קלא סעי' א) כתב: ולאחר שנפל על פניו, יגביה ראשו ויתחנן מעט מיושב, כל מקום ומקום לפי מנהגו, ומנהג פשוט לומר "ואנחנו לא נדע" וגו'. עכ"ל. ולא מבואר להדיא אם אומר "ואנחנו לא נדע" בישיבה או בעמידה, אבל יותר

משמע דאומר בישיבה. ודו"ק.]

ובכמה ראשונים ביארו הטעם לאמירת הפסוק "ואנחנו לא נדע", כי עלינו להגיד לפני אדון העולם שמצאנו בתפילת משה רבנו על עם ישראל: ישיבה, עמידה ונפילת

אפים, שנא' "ואשב בהר" (דברים ט, ט), "ואנכי עמדתי בהר" (שם י, י) ו"ואתנפל" (שם ט, יח), וכן עשינו. התפללנו בישיבה בפסוקי דזמרה ובק"ש וברכותיה, ובעמידה בשמו"ע, ובנפילת אפים, מכאן ואילך "ואנחנו לא נדע מה נעשה", שאין בנו כח להתפלל בענין אחר, "כי עליך עינינו" - אלא לתלות עין אל ה'. כן כתבו האשכול (עמ' לג) והרוקח (סי' שיט) וצדה לדרך (מאמר א כלל א פרק לו) ואבודרהם (עמ' קיט-קכ) והטור (סוס"י קלא) וכל בו (סי' יא דף ח ע"א, וסי' יט דף י ע"א). [וכבר איתא כן בזהר חדש (תרומה, מב ע"א): נפילת אפים מאי היא, הא אוקמוה דקא עביד כל מה דעביד משה, צלותא ותחנונים ובעותין ונפילת אפים, דכתיב "ואתנפל לפני ה'". ע"כ. וכ"ה בתוספות הזהר (דף שז ע"ב) הבאנוהו לעיל (אות ג), ובפי' רבנו בחיי (דברים ט, יח), ע"ש]. אך הם לא ביארו אם באמירת "ואנחנו לא נדע" עצמו צריך לקום, ולכאורה יכול להמשיך לשבת, כיון שאומר כן על העבר - שישבנו (בפסוד"ז וברכות ק"ש) ועמדנו (בשמו"ע) ונפלנו (בנפ"א), וכ"כ האבודרהם (שם) והב"ח (ריש סי' קלא) להדיא, ע"ש, אבל עכשו אין משנה כבר איזה מצב אנחנו. ודו"ק. וא"כ נצטרך להבין טעם וסברת הראשונים דלעיל שכתבו דצריך בדוקא לעמוד ולומר "ואנחנו לא נדע" וגו'. [ולפי הריב"ש (דלעיל אות ב), אין בכלל קפידא מעיקר הדין ויכול לומר אפי' נפילת אפים בין בישיבה בין בעמידה, ע"ש, ודו"ק].

והנה, בשל"ה (ח"א עניני תפילה וקריאה בס"ת, דף פג ע"א [השני]) כתב: וראיתי ש"ץ אחד שהיה ש"ץ הגון במאד, והיה מנהגו לומר אלו התיבות "ואנחנו לא נדע מה

נעשה" בקול רם, "ואנחנו לא נדע" אמר בישיבה, "מה נעשה" אמר בעמידה, והיה אומר שכן קבלה בידו. עכ"ל. והובא במג"א (סי' קלא ס"ק ד). והעיר במחצה"ש (שם) לנכון, דהשל"ה לא ביאר טעם הדבר. ע"כ. והפמ"ג (בא"א שם) הביא ע"ד המג"א את דברי הטור (דלעיל), ע"ש. אך לכאורה הטור רק הסביר עפ"י למה אומרים הפסוק "ואנחנו לא נדע", אבל אין זה הסבר למש"כ השל"ה. ודו"ק. ועי' גם בכה"ח (פלאגי, סי' טז סעי' ה) שהביא דברי הטור הנ"ל, וכתב ע"ז: עי' בטור, ובמג"א, ועו"ת [א"ה: הוא (שם ס"ק א) העתיק רק דברי הטור הנ"ל], ובאשל במפרי [הוא הפמ"ג בא"א], ודו"ק. עכ"ל. ולכאורה הם שני ענינים. וצ"ע [ואולי לזה כיון מהר"ח פלאגי בכותבו ודו"ק].

ואכן במשנ"ב (סי' קלא ס"ק ט) הפריד בין דברי הראשונים (דלעיל) לדברי השל"ה ומג"א הנ"ל, דעל דברי הרמ"א (שם) דנהגו לומר "ואנחנו לא נדע" כתב המשנ"ב את טעם הראשונים, לפי שהתפללנו בכל ענין שיוכל אדם להתפלל וכו', ואח"כ הוסיף: וראוי לומר "ואנחנו לא נדע" בישיבה, "מה נעשה" בעמידה (של"ה ואחרונים). ע"כ. ודו"ק. [ועי' בספר הליכות בת ישראל (פ"ב בהע' לב לסעי' יב), וכנראה לא ראה דברי הראשונים, עי' משנ"כ על דבריו להלן (אות ח)].

ובערוך השלחן (שם סעי' ט) אחר שהביא דברי השל"ה כתב מסברא דנפשיה: והטעם נ"ל ע"פ מש"כ בסעי' א [שם הביא הראשונים דלעיל] דהתפללנו בכל אופן היכולת, בישיבה ובעמידה ובנפילה, לכן עתה מרמזים לזה [שוב] - הלא נפלנו וישבנו ועמדנו, ומה נעשה עוד וכו'. עכ"ל. ודו"ק. ובקצש"ע (סי' כב סעי' ג) כתב בסתם: לאחר תחנון אומרים "ואנחנו לא נדע", ויש לאומרו בישיבה, ואח"כ אומרים "מה נעשה" וכו'. עכ"ל.

טעם אמירת
"ואנחנו
לא נדע"

השל"ה, לעמוד
ב"מה נעשה"

אמנם, אצל ק"ק הספרדים ועדות המזרח לא ראיתי נוהגים כן להקפיד לעמוד ב"ואנחנו לא נדע" (כפשט הראשונים הנ"ל) ולא ב"מה נעשה" (כהשל"ה והאחרונים), אלא נשארים מיושב עד סוף התפילה (וכדברי הרס"ג, רמב"ם ושעה"כ דלעיל). ואולי לשיטתייהו דאין מחויבים לעמוד בקדיש וברכו [עי' לעיל (פרק ה אות ב) באורך], ואינם קמים אף לקדיש שאחר פסוקים אלו [אחר "עזרנו א-להי ישענו"], ולא לשאחר "ובא לציון" וכו', וכל תפילתם מיושב, לבד מהמקומות שזכרו בפוסקים כחיוב לעמוד, ואכמ"ל. אבל ק"ק האשכנזים שעומדים לקדיש שאחר "עזרנו", יקומו כבר ב"מה נעשה", כדכתבו גדולי פוסקי אשכנז הנ"ל - השל"ה, המג"א והמשנ"ב.

ויש לעיין, אם גם ק"ק הספרדים, בימי שני וחמישי דממילא עומדים מיד אחר אמירת פסוקים אלו, לומר "א-ל מלך יושב" וכו', או ש"ץ עצמו שעומד כל יום לקדיש שאחר הפסוקים הנ"ל, א"כ יש לעמוד כבר ב"מה נעשה", כמש"כ השל"ה וש"א הנ"ל, או דילמא דמנהג הספרדים מקורו טהור בדברי רב סעדיה גאון והרמב"ם וכ"ה בשער הכונות [הבאנום לעיל (ריש אות זו)] דדעת שפתותיהם ברור מללו דיושבים בשעת אמירת פסוקים אלו עד גמירא, וצ"ע אם כיונו כן שהוא בדוקא, או דכונתם רק דשרי לישב אך אין קפידא לעמוד. וצ"ע.

ובמאמ"ר (סי' קלא ס"ק ה) הביא רק הענין דהש"ץ יאמר "ואנחנו לא נדע" וגו' בקול רם, וכתב: וכן הוא המנהג בינינו. ובאיזה מקומות נוהגים שהש"ץ אומר מ"אבינו מלכנו" עד "ואנחנו לא נדע" בקול רם וכו', והכל לפי המנהג. עכ"ל. שו"ר בקובץ 'אור המערב' (שנה ג חוברת ח) מאמר מהרב דוד שניאור, דכתב דהמנהג במרוקו היה דהחזן קם ב"מה נעשה" ואומר בקול רם, כמש"כ הפוסקים הנ"ל. עכ"ד. וכאן בארה"ק לא ראיתי מקפידים בזה גם בק"ק יוצאי מרוקו.

-ה-

ומבואר בדברי רוב הראשונים דלעיל (או' א-ג, וע"ע פרק יא אות ד) דההסיה בנפילת אפים היא לצד שמאל. אך י"א שההסיה לצד ימין. והרשב"א (בתש" ח"ד סוס"י עט וח"ו סי' כט) כתב: ובנפ"א ששאלת אם הוא לימין או לשמאל, בזה לא שמעתי. עכ"ל.

אמנם, ברוב הראשונים מפורש הוא שיפלו לצד שמאל, כדכתבנו, וברבנו בחיי (עה"ת במדבר טז, כב) הביא בשם רב האי גאון הטעם: כדי לשעבד בנפילת אפים היד הרומזת חירות בליל הפסח. עכ"ל. ועד"ז כתב גם מחזור ויטרי (סי' צג) וז"ל: באותו צד שיש הסיבה, דאין הסיבה אלא בשמאל (פסחים קח ע"א), והסיבה זה מנהג בני חורין, שם צריך להיות נכנע. עכת"ד. עוד כתב (שם, גבי תפילת מנחה) טעם נוסף: שנא' "שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני" (שה"ש ב, ו) בבתחינה. בב"ד. ע"כ. [א"ה: נראה דצ"ל 'כבתחינה', וכן הוא להלן במנהיג. ומש"כ 'בב"ד', היינו בבראשית רבה, ועי' להלן דלא נמצא בידינו המדרש הזה]. ובשבלי הלקט (סי' ל) ג"כ הביא הטעמים הנ"ל, והביא את הרמז מ"שמאלו תחת לראשי" בשם הר"ר מאיר. והוסיף: ורבי בנימין אחי נר"ו פי' הטעם, לפי שמצינו שכשאדם מתפלל שכינה מימינו, שנא' "ה' צלך על יד ימינך", וכן "שויתי ה' לנגדי תמיד, כי מימיני בל אמוט". נמצא כשהוא נוטה על שמאלו, פניו כלפי שכינה.

הנפילה לצד שמאל וטעמיה